

**Skrypt do prezentacji multimedialnej, powstały w ramach projektu edukacyjnego
*Architektura w pudełku.***

**Projekt realizowany jest przez Muzeum Architektury we Wrocławiu przy współudziale
finansowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.**

Autor: Agnieszka Gola

ŚREDNIOWIECZE cz. 1

Slajd 1. Plansza tytułowa

Krótką charakterystyka epoki średniowiecznej

Slajd 2. Oś czasu (granice czasowe epoki średniowiecznej z zaznaczonym okresem trwania stylu romańskiego i gotyckiego) Średniowiecze, obejmujące okres od zmierzchu Cesarstwa Rzymskiego po czasy wielkich odkryć geograficznych w XV wieku, to epoka barwna, pełna różnorodnych prądów umysłowych i artystycznych. Wśród nich szczególną rolę odegrały zwłaszcza dwie wielkie formacje stylowe – **romanizm i gotyk**. Znalazły one swój wyraz w architekturze oraz we wszystkich dziedzinach sztuk plastycznych: malarstwie, rzeźbie, rzemiośle artystycznym. Swoim zasięgiem objęły one niemal całą Europę. Trudno dokładnie wyznaczyć ściśle ramy czasowe trwania obu tych stylów. Umownie przyjmuje się że **architektura romańska** rozwijała się w X – XIII wieku, zaś **architektura gotycka** od XII do XVI wieku. W poszczególnych krajach rozwój ten przebiegał różnie. Kiedy we Francji w połowie XII wieku powstają pierwsze katedry gotyckie, w Polsce i wielu innych krajach swój szczytowy rozkwit osiąga architektura romańska. Znaczenie budowli romańskich w Polsce – wschodni zasięg ich występowania wyznacza granicę kultury artystycznej typu zachodniego. Dalej była Ruś Kijowska znajdująca się pod wpływem sztuki bizantyńskiej.

Slajd 3. Średniowiecze – cechy charakterystyczne epoki oddziałujące na sztukę: system feudalny, religia chrześcijańska obrządku łacińskiego

Na kształt sztuki średniowiecznej, w tym także architektury, istotny wpływ miały takie zjawiska jak: dominująca rola Kościoła i religii chrześcijańskiej obrządku rzymskiego oraz hierarchiczny system społeczny zwany feudalizmem.

► Zwróć uwagę na rysunek przedstawiający piramidę feudalną. Jakie grupy społeczne są przedstawione w jej górnej części? – z tych grup wywodzili się fundatorzy i odbiorcy dzieł sztuki.

W zhierarchizowanym świecie średniowiecznym rola mecenasów i odbiorców sztuki zarezerwowana była przede wszystkim dla Kościoła i najwyższych warstw społecznych. Dopiero wraz z dynamicznym rozwojem miast w XIV i XV wieku wśród fundatorów można spotkać przedstawicieli kręgów mieszczańskich (np. Mikołaj Wierzynek Starszy, krakowski kupiec i bankier, który sfinansował budowę prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie).

il. 1. Piramida feudalna

il. 2. Katedra w Limburgu (Niemcy) z lat 1190-1235

Slajd 4. Rola klasztorów w średniowieczu

Ogromną rolę cywilizacyjną i kulturotwórczą odegrały w średniowieczu klasztory. Były one pomostem między światem antyku a czasami renesansu (w klasztorach tłumaczono i czytano dzieła starożytnych filozofów i uczonych), miejscem gdzie formowały się najważniejsze prądy ideowe epoki. Dzięki ścisłym związkom między macierzystym klasztorem a jego filiami rozprzestrzeniały się idee, wzorce artystyczne oraz wiedza technologiczna. Dobrym przykładem jest działalność Benedyktynów i Cystersów.

Ważnym czynnikiem sprzyjającym przenoszeniu wzorów była znajomość łaciny w kręgach duchowieństwa i ludzi wykształconych.

il. 3. Krużganek opactwa benedyktyńskiego na Mont San Michael (Francja), 1225-1228

il. 4. Jean Fouquet, Św. Bernard z Clairvaux przemawiający do zakonników, miniatura w Godzinkach Étienne Chevalier, 1450-1458, Musée Condé, Chantilly

Scena rozgrywa się w kapitułarzu czyli w klasztornej sali narad.

il. 5. Psalterz Floriański, koniec XIV wieku, Biblioteka Narodowa, Warszawa.

Slajd 5. Rola pielgrzymek

Duży wpływ na rozwój architektury średniowiecznej miał ruch pielgrzymkowy. Stanowił impuls do wznoszenia coraz to nowych monumentalnych kościołów, zdolnych pomieścić rzesze pątników. Najświętszym celem pielgrzymek był grób św. Jakuba w Santiago de Compostela w Hiszpanii. Co kilkadziesiąt kilometrów (w odległości, którą mógł pokonać pieszo) znajdują się na **camino de Santiago** (drodze do Composteli) kościoły i kaplice, przy których zatrzymywali się pielgrzymi.

► Zwróć uwagę uczniów, że camino de Santiago, wiedzie także przez Polskę. Oznaczona jest, tak jak w całej Europie, znakiem muszli – symbolem św. Jakuba. Jako dodatkowe zadanie można poprosić uczniów, aby sprawdzili w internecie lub innych źródłach, przez jakie miasta w Polsce wiedzie szlak św. Jakuba.

il. 6. Mapa dróg pielgrzymkowych wiodących do Santiago de Compostela**il. 7. Pielgrzymi średniowieczni, drzeworyt Josta Amanna, 1568**

► Zwróć uwagę na atrybuty średniowiecznego pielgrzyma: kij, bukłak na wodę oraz znak pielgrzymi na kapeluszu – muszlę św. Jakuba.

Slajd 6. Średniowieczny warsztat budowlany

Budowle wznoszone w epoce romańskiej były dziełem strzech zakonnych i katedralnych (strzecha to warsztat budowlany zatrudniający rzemieślników różnych specjalności: kamieniarzy, murarzy, cieśli itp.) oraz warsztatów dworskich. W XIV wieku pojawiają się pierwsi samodzielni twórcy miejscy, zorganizowani w cechy.

il. 8. Autoportret Adama Krafta, bawarskiego rzeźbiarza i architekta późnego gotyku – fragment sakramentarium w kościele św. Wawrzyńca w Norymberdze, koniec XV w.

il. 9. Budowa wieży Babel, Mistrz Kroniki Świata – ilustracja z *Weltchronik in Versen*, ok. 1370

Slajd 7. Najpopularniejsze w średniowieczu typy budowli: kościół, klasztor, zamek, mury obronne, ratusz

► Zwróć uwagę na związek z piramidą feudalną i dominującą rolę religii chrześcijańskiej.

il. 9. Kolegiata Notre-Dame-la-Grande w Poitiers (Francja), ok. 1150

Kolegiata Notre-Dame-la-Grande w Poitiers uważana jest za szczytowe osiągnięcie architektury romańskiej regionu Poitou. Na szczególną uwagę zasługuje fasada kolegiaty, jedna z najbogatszych w architekturze francuskiej doby romanizmu. Cała pokryta jest rzeźbą, co stanowi charakterystyczny rys szkoły Poitou.

il. 10. Krużganek opactwa benedyktyńskiego w Charlieu, (Francja), XI w.**il. 11. Zamek templariuszy w Almourol (Portugalia), 2 połowa XII wieku;**

Wzniesiony w okresie rekonkwisty (walka chrześcijan o wyparcie Maurów z Półwyspu Iberyjskiego, trwająca od VIII do XV w.) na wysepce na rzece Tag; otoczony podwójnym murem obronnym z 10 wieżami; z donżonem (wieża ostatecznej obrony) pośrodku.

il. 12. Ratusz we Wrocławiu (Polska), XIII-XVI w.

Budynek wrocławskiego ratusza stanowi doskonały przykład architektury późnego gotyku. W średniowieczu spełniał wiele funkcji: był siedzibą władz miejskich, miejscem zebrań i ważnych uroczystości oraz sprawowania sądów; mieścił też więzienie, skarbiec i kaplicę.

il. 13. Mury obronne miasta Carcassonne (Francja)

Miasto Carcassonne stanowi największy w Europie średniowieczny kompleks urbanistyczny. Otoczone jest podwójnym pierścieniem murów obronnych o długości 3 km z 53 wieżami. Umieszczone jest na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Pierścień murów obronnych stanowił cechę charakterystyczną miast średniowiecznych. Mury chroniły miasto, wjazd był tylko przez bramy zamykane na noc. Nic więc dziwnego, że w herbach wielu miast znajdziemy przedstawienie muru obronnego lub bramy miejskiej.

Architektura romańska

Slajd 8. Architektura romańska (plansza tytułowa)

Slajd 9. Cechy charakterystyczne architektury romańskiej

Budowle romańskie charakteryzują się jasnym, czytelnym schematem rzutu poziomego, opartym na podstawowych figurach geometrycznych takich jak kwadrat czy koło. Architektura powstaje poprzez umiejętne dostawianie i piętrzenie prostych brył – prostopadłościanów, walców, stożków.

Slajd 10. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku

Rotunda to budowla wzniesiona na planie koła. Składa się z jednego pomieszczenia, często przykrytego kopułą, czasem z dobudowanymi absydami (absyda – pomieszczenie na rzucie półkola, półelipsy lub wieloboku, dostawione do bryły kościoła i otwarte do jego wnętrza). Rotunda w Cieszynie pełniła funkcję kaplicy grodowej. Wzniesiono ją na planie koła z półkolistą absydą od wschodu. W części zachodniej rotundy znajduje się **empora** (rodzaj wewnętrznego balkonu). Kaplica zbudowana jest ze starannie obrobionych ciosów wapiennych.

il. 14. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku – widok od strony absydy

il. 15. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku – przekrój perspektywiczny ze zrekonstruowaną emporą

il. 16. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku - rzut przyziemia

► Spytaj uczniów, z jakich brył stereometrycznych zbudowana jest kaplica?

Slajd 11. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku

il. 14. Rotunda św. Mikołaja w Cieszynie, połowa XI wieku – widok od strony absydy

il. 17. – odpowiedź na pytanie: walec i stożek

Slajd 12. Kolegiata św. Piotra i Pawła w Kruszwicy, ok. 1140

il. 18. Kolegiata św. Piotra i Pawła w Kruszwicy, ok. 1140 – plan przyziemia

il. 19. Kolegiata św. Piotra i Pawła w Kruszwicy, ok. 1140 – widok od wschodu

Kolegiata św. Piotra i Pawła jest jedną z najlepiej zachowanych budowli romańskich w Polsce. Zbudowana jest na planie krzyża łacińskiego. Stanowi przykład kościoła o układzie bazylikowym (**bazylika** to budowla, której nawa główna, środkowa, jest wyższa od naw bocznych i posiada własne okna. Prototypem romańskich bazylik jest bazylika rzymska, która pełniła funkcję hali targowo-sądowej na forum rzymskim).

► Zwróć uwagę na charakterystyczne spiętrzenie brył w części wschodniej kościoła oraz gruby mur zbudowany z obrobionych ciosów kamiennych.

Jak wykazały badania proporcji kolegiaty, jej budowniczowie przy rozmiarowaniu fundamentów używali sznura oraz specjalnego pręta – miarki, stanowiącego rodzaj wzorca, modułu. Dzięki niemu cała budowla zbudowana jest wg matematycznych proporcji.

Slajd 13. Kolegiata NMP i św. Aleksego w Tumie pod Łęczycą, ok. 1136 – 1161**il. 20. Kolegiata NMP i św. Aleksego w Tumie pod Łęczycą, ok. 1136 – 1161, rzut poziomy****il. 21. Kolegiata NMP i św. Aleksego w Tumie pod Łęczycą, ok. 1136 – 1161, widok od wschodu**

► Zwróć uwagę na bryły, z których zbudowany jest kościół. Każda z brył nakryta jest osobnym dachem.

Kolegiata w Tumie stanowi pomniejszoną wersję II katedry wawelskiej. Czas rozpoczęcia budowy kolegiaty zbiega się z datą śmierci Bolesława Krzywoustego i początkiem rozbięcia dzielnicowego. Najprawdopodobniej wzniesiono ją z fundacji arcybiskupa gnieźnieńskiego Janika, który uczynił z niej miejsce spotkań opozycji (skupiającej wdowę po Bolesławie Krzywoustym i młodszych książąt oraz samego arcybiskupa), wobec seniora dziedzica dzielnicy krakowskiej. Świadoma imitacja najokazalszej z polskich katedr służyć miała nadaniu splendoru tym spotkaniom (w Krakowie, na Wawelu nie mogli się spotykać).

Slajd 14. Kościół opacki Maria Laach (Niemcy), 1093-1216**il. 22. Kościół opacki Maria Laach (Niemcy), 1093-1216, widok od południowego zachodu****il. 23. Kościół opacki Maria Laach (Niemcy), 1093-1216, rzut poziomy przyziemia**

Kościół opacki Maria Laach (*Laach w języku niem. oznacza jezioro*) zaliczany jest do sztandarowych przykładów architektury romańskiej. Należał do zakonu benedyktynów.

► Zwróć uwagę, że każda z części wnętrza kościoła romańskiego mieści się w osobnych, widocznych od zewnątrz bryłach, nakrytych osobnymi dachami. Taki podział przestrzenny świątyni na wyraźnie wydzielone strefy wynikał z potrzeb liturgii. Zwrócić uwagę na zaznaczone na planie atrium – dziedziniec przeznaczony dla osób nieochrzczonych

Slajd 15. Plan typowego kościoła romańskiego w formie krzyża łacińskiego**il. 24. Plan typowego kościoła romańskiego – układ w formie krzyża łacińskiego**

Każda część kościoła pełniła inną funkcję i była przeznaczona dla innych osób.

Części kościoła:

narteks (czasem w formie atrium jak na slajdzie wcześniej) – dla osób nieochrzczonych. Z czasem narteks został zredukowany do roli przedsionka nazywanego kruchtą

korpus nawowy – dla wszystkich wiernych

transept – dla duchowieństwa

prezbiterium (chór wschodni) – dla duchowieństwa, tu mieści się ołtarz główny (miejsce sprawowania liturgii)

kaplice – w nich znajdują się ołtarze boczne, jest to też miejsce przechowywania relikwii; Duża liczba kaplic musiała być zwłaszcza w kościołach benedyktyńskich, po to, aby każdy z zakonników miał gdzie odprawiać mszę.

krypta – podziemna część umieszczona najczęściej pod prezbiterium, miejsce pochówku i przechowywania relikwii

obejście (inaczej ambit) – dla duchowieństwa i pielgrzymów, miejsce odbywania procesji

Slajd 16. Plan kościoła na rzucie krzyża greckiego

Obok kościołów wzniesionych na planie krzyża łacińskiego, w architekturze romańskiej występowały także kościoły budowane na planie równoramiennej krzyża greckiego. Takie rozwiązania popularne były m. in. na terenie Italii i dzisiejszej południowej Francji.

il. 25. Plan bazyliki św. Marka w Wenecji, 1063-94

Slajd 17. Katedra w Pizie, 1063-1118

il. 26. Widok katedry w Pizie (1063-1118), z zaznaczonymi częściami kościoła

Podział na strefy, zaznaczony w planie kościoła, czytelny jest także w jego zewnętrznej bryle.

Slajd 18. Cechy architektury romańskiej – system wiązany

Budowla romańska to zespolony ciąg powtarzających się segmentów. Rytm przęseł podkreślano m. in. przez stosowanie gurtów (rodzaj pasa dzielącego kolebkę sklepienną na części i wzmacniającego konstrukcję). Często, zwłaszcza w architekturze powstałej na terenach niemieckojęzycznych (obecne Niemcy, Szwajcaria), stosowano tzw. system wiązany. Plan świątyni składał się z siatki kwadratów. Każdemu dużemu kwadratowi nawy głównej odpowiadały 4 o połowę mniejsze kwadraty naw bocznych (po dwa w każdej nawie). Z dużych kwadratów zbudowane były również transept i prezbiterium.

Przęsło – fragment wnętrza wydzielony z większej przestrzeni za pomocą dwóch par podpór dźwigających wyodrębnioną część sklepienia; ciąg zestawionych jeden za drugim przęseł tworzy nawę.

il. 27. Rzut poziomy typowego kościoła romańskiego w systemie wiązanym – zaznaczony kwadrat skrzyżowania naw (moduł)

il. 28. Schemat systemu związanego w bazylice romańskiej

Slajd 19. Konstrukcja budowli romańskich

W architekturze romańskiej konstrukcja oparta jest na masywnym murze. Dlatego często w ścianach, zwłaszcza starszych kościołów są bardzo małe otwory okienne; Ważnymi elementami konstrukcyjnymi są także kolumny i filary, pełniące funkcje podpór. Na fot. widoczna alternacja (naprzemienność) podpór – na zmianę filar i dwie kolumny.

Filar - rodzaj podpory na planie kwadratu lub prostokąta; w odróżnieniu od kolumny nie ma głowicy.

Co druga podpora arkady przenosi obciążenie przekrycia obydwu naw, musi być mocna i zwykle jest nią filar, co druga natomiast tylko ciężar przekrycia nawy bocznej i może być to delikatniejszą kolumną. Taka alternacja podpór ma uzasadnienie konstrukcyjne, chociaż stosowanie zmiennego rytmu podpór ma raczej źródła estetyczne.

il. 29. Rzut poziomy kościoła św. Michała w Hildesheim, 1001-33, zaznaczony moduł systemu związanego

► Zwróć uwagę uczniów na plan kościoła. Oparty jest on na module kwadratu. Ile dużych kwadratów występuje w planie?

il. 30. Kościół św. Michała w Hildesheim (Niemcy), 1001-1033 – widok wnętrza

Grubość muru kościoła wynosi 1,63 m. Jako dodatkowe zajęcie można polecić uczniom, aby

za pomocą linijki odmierzyli i sprawdzili, ile to jest.

Slajd 20. Architektura romańska – system bazylikowy

Klasycznym typem kościoła romańskiego jest, wywodząca się jeszcze z architektury rzymskiej, **bazylika**. Charakteryzuje się ona wyższą i szerszą, oświetloną rzędem okien, nawą główną. Po bokach nawy głównej znajdują się zwykle 2, czasem 4, niższe nawy boczne, oddzielone od niej rzędem kolumn lub filarów. Częstym elementem jest transept, czyli nawa poprzeczna. Przecinając korpus budowli nadaje on rzutowi kościoła omówiony już **plan krzyża łacińskiego**. Skrzyżowanie nawy bocznej z transeptem często podkreślano w bryle kościoła masywną wieżą. Wieże umieszczano też zwykle nad częścią wschodnią i zachodnią kościoła.

il. 31. Przekrój poprzeczny systemu bazylikowego

il. 32. System bazylikowy

il. 33. Kościół San Piero a Grado w Pizie (Włochy), X-XI w.

Slajd 21. Architektura romańska – system halowy

W architekturze romańskiej można też spotkać kościoły halowe, czyli takie, w których nawa główna i nawy boczne mają taką samą wysokość. **System halowy** popularny był także w okresie późnego gotyku.

Dobrym przykładem romańskiego kościoła halowego jest kościół opacki w St. Savin nad Gartempe. Wysokie kolumny wspierają półkolistą kolebkę nawy głównej. Duże okna naw bocznych i prezbiterium wpuszczają do wnętrza sporo światła. Dzięki temu lepiej widoczne są wspaniałe XII-wieczne malowidła ściennie, pokrywające sklepienie nawy głównej. Jest to największy zachowany cykl monumentalnego malarstwa romańskiego (około 400m²) we Francji. Tematem malowideł są sceny starotestamentowe od „Stworzenia świata” do „Nadania Mojżeszowi tablic z Dziesięciorgiem Przykazań”.

il. 34. Wnętrze kościoła opackiego w St. Savin nad Gartempe, ok. 1060

il. 35. Schemat systemu halowego

Slajd 22. Architektura romańska – rozwiązanie części wschodniej

Kościół średniowieczne były orientowane (tzn. część z ołtarzem głównym mieściła się od strony wschodniej kościoła). Partia wschodnia kościoła bywa rozwiązywana różnie. Nawy zakończone są najczęściej półkolistymi absydami, przy czym absyda zamykająca nawę główną jest proporcjonalnie większa. Jest to tzw. **układ schodkowy**.

il. 36. Kościół benedyktyński Paray-le-Monial (Francja), 1090-1130

(Kościół benedyktyński, pomniejszona wersja słynnego kościoła opackiego w Cluny).

W kościołach pielgrzymkowych, aby ułatwić ruch rzesz wiernych, stosowano najchętniej nawę okrężną (**obejście, ambit**) z wieńcem promieniście ustawionych kaplic.

il. 37. Kościół pielgrzymkowy św. Fides w Conques (Francja), 1041 – 1. ćwierć XII w.

Jedno z najliczniej odwiedzanych miejsc pielgrzymkowych w średniowiecznej Europie, leżące w trudno dostępnej górskiej dolinie. Kościół Sainte-Foy w Conques, wzniesiony z brunatnego kamienia wulkanicznego, posiada typowe cechy **kościółka pielgrzymkowego**. Jest obszerny, z mocno rozbudowaną partią wschodnią. Prezbiterium obiega ambit z trzema radialnymi kaplicami. Kaplice przylegają też od wschodu do ramion szerokiego, trójnawowego transeptu. Takie rozplanowanie ułatwiało ruch pielgrzymów wokół grobu św. Fides, znajdującego się w chórze. Trójnawowy korpus wzniesiono w układzie bazylikowym. Obszerne emporie nad nawami bocznymi korpusu i transeptu stanowiły dodatkową

przestrzeń

Do rozkwitu opactwa przyczyniło się sprowadzenie w 866 r. relikwii św. Fides (franc. Foy). Ciało tej wczesnochrześcijańskiej męczenniczki mnisi wykradli z kościoła Saint-Caprais w Agen, gdzie była pochowana.

Św. Fides uważana była za patronkę krzyżowców walczących z Saracenami na Półwyspie Iberyjskim. Jej grób odwiedzali też pielgrzymi udający się do Santiago di Compostela. Od XI w. opactwo Sainte-Foy stało się bowiem jedną z głównych stacji na drodze do tego słynnego sanktuarium.

Slajd 23. Architektura romańska – plan kościoła pielgrzymkowego

il. 38. Plan kościoła pielgrzymkowego św. Fides w Conques (Francja), 1041 – 1. ćwierć XII w.

Slajd 24. Architektura romańska – typy fasad

Fasada to główna elewacja, „twarz” budynku. W zależności od regionu występują w architekturze romańskiej zarówno **fasady dwuwieżowe** (także w formie **Westwerku** – wieże zachodnie połączone murem) jak i **fasady kurtynowe**, bezwieżowe.

Westwerk wznoszono na ogół na planie kwadratu lub prostokąta. Umieszczano w nim kaplicę, w której odprawiano okolicznościowe nabożeństwa, udzielano chrztu. Górna część to empora (rodzaj balkonu) otwierająca się arkadami do wnętrza kościoła, przeznaczona dla władcy lub zakonników.

il. 39. Katedra św. Jerzego i Mikołaja w Limburgu (Niemcy), 1190-1235 – fasada dwuwieżowa

il. 40. Kościół św. Bonifacego we Freckenhorst, XI -XII w. – Westwerk

Slajd 25. Architektura romańska – typy fasad

Fasada kurtynowa stanowi jakby parawan ustawiony przed nawą kościoła; ściana jest zwykle bogato dekorowana rzeźbami i arkadowymi galeriami oraz różnobarwnym kamieniem. Taki typ fasady popularny był zwłaszcza w Italii i południowej Francji.

il. 41. Kościół Notre- Dame-la Grande w Poitiers (Francja), ok. 1150 – fasada kurtynowa

► Zwróć uwagę na półkoliste arkady.

il. 42. Katedra w Pizie, 1063-1118 – fasada kurtynowa

Zamiast wieży w fasadzie katedra w Pizie ma obok wolno stojącą dzwonnice tzw. campanillę. Jest to słynna krzywa wieża w Pizie.

Slajd 26. Architektura romańska – typy fasad

il. 43. Kościół św. Andrzeja w Krakowie, ok. 1100 (fundacja po 1098)

► Zagadka! Jaki to typ fasady? – Odp. Westwerk

Slajd 27. Architektura romańska – typy przykryć wnętrza

Jednym ze sposobów przykrycia wnętrza w architekturze romańskiej był drewniany **strop**, nierzadko barwnie malowany.

il. 44. Strop kościoła św. Michała w Hildesheim (Niemcy), około 1200

Strop wykonano z desek dębowych. *Malowana dekoracja przedstawia Drzewo Jessego czyli drzewo genealogiczne Chrystusa.*

il. 45. Wnętrze kościoła św. Michała w Hildesheim, 1001-33

Slajd 28. Architektura romańska – typy przykryć wnętrza

Obok stropów stosowano w architekturze romańskiej także sklepienia kolebkowe, krzyżowe i krzyżowo-żebrowe.

il. 46. Kościół Saint Savin sur Gartempe (Francja), ok. 1060 – sklepienie kolebkowe

il. 47. Kościół Notre-Dame w Boscodon (Francja), ok. 1142 – sklepienie kolebkowe z gurtami

Slajd 29. Architektura romańska – typy przykryć wnętrza
il. 48. Kościół Saint Savin w Mozac (Francja), 2 ćwierć XII wieku – sklepienie krzyżowe

Sklepienie krzyżowe powstaje przez skrzyżowanie dwóch kolebek.

Slajd 30. il. 49. Katedra św. Piotra w Peterborough (Anglia), 1118–1237 – sklepienie krzyżowo-żebrowe

Ten typ sklepień stanie się szczególnie popularny w okresie gotyku.

Slajd 31. Architektura romańska – typy przykryć wnętrza

W średniowieczu stosowano także (pod wpływem architektury bizantyńskiej) kopuły, zwłaszcza na skrzyżowaniu naw.

il. 50. Bazylika św. Marka w Wenecji (Włochy), 1063-1094

il. 51. Plan bazyliki św. Marka w Wenecji, 1063-1094

Bazylikę św. Marka zbudowano w stylu bizantyńskim na wzór kościoła Dwunastu Apostołów w Konstantynopolu. Wzniesiono ją na planie krzyża greckiego. Przykryta jest 5 kopułami, po jednej nad każdym z ramion krzyża i największą na skrzyżowaniu nawy głównej i transeptu.

Bazylika zbudowana została dla pochowania relikwii św. Marka, wykradzionych w 828 roku przez kupców weneckich z Aleksandrii. Wg legendy św. Marek podczas podróży do Rzymu miał się zatrzymać na lagunie, w miejscu dzisiejszej Wenecji. Tam spotkał anioła który wskazał mu przyszłe miejsce pochówku.

Slajd 32. Architektura romańska – typy przykryć wnętrza

Wnętrza czasz kopuł zdobione na wzór bizantyński mozaikami, wykonanymi ze szklanych i złotych tessera (czyli maleńkich płytek). Dekoracja mozaikowa katedry powstawała etapami od XI do XV wieku.

il. 52. Wnętrze bazyliki św. Marka w Wenecji (Włochy), 1063-1094

il. 53. Fragment mozaiki ze szklanych tessera

Slajd 33. Architektura romańska – portal

W architekturze romańskiej drzwi umieszczano zwykle w ozdobnym portalu (portal to ozdobne architektoniczne obramienie drzwi, najczęściej wykonane z kamienia lub ceramiki). Składał się on zwykle z archiwoltę (półkolisty łuk zamykający portal od góry), tympanonu (półkoliste pole pod archiwoltą, często zdobione płaskorzeźbami), architrawu (pozioma belka nad wejściem) oraz kolumnienek ustawionych po obu stronach wejścia. Ze względu na dużą grubość ściany często spotykane były w epoce romańskiej tzw. portale schodkowe, uskokowo rozszerzające się na zewnątrz, co powodowało zwielokrotnienie

archiwolt o coraz większym promieniu oraz dostawianie kolejnych kolumniek w uskokach ościeży.

il. 54. Portal katedry Saint Trophime w Arles (Francja), 1180-1190

Na portalu wyobrażono Sąd Ostateczny. W tympanonie umieszczono postać Chrystusa na Majestacie w otoczeniu symboli czterech Ewangelistów (Marek – Lew, Jan – Orzeł, Mateusz – Anioł, Łukasz – Wół). Na fryzie, po lewej stronie, przedstawiono Anioła otwierającego Bramy Raju dla zbawionych, zaś po prawej potępionych w ogniu piekielnym. Poniżej, po bokach, umieszczono figury Apostołów.

► Zwróć uwagę, że wyobrażenie Sądu Ostatecznego należało do najczęstszych tematów w sztuce romańskiej. Zwykle umieszczane było właśnie na portalach kościołów. Dlaczego tak było? - Zapytaj uczniów o ich opinię.

Slajd 34. Architektura romańska – portal

W Italii i południowej Francji portale umieszczano w **portykach** zwanych potocznie **domkami portalowymi**.

il. 55. Portal kościoła cystersów w Sulejowie, 1 ćwierć XIII w. – typ portalu schodkowego.

► Zwróć uwagę, że każdy uskok wypełniony jest osobną archiwoltą podtrzymywaną przez kolumniki.

Fundatorem kościoła w Sulejowie był książę Kazimierz II Sprawiedliwy. Wg legendy miał się on podczas polowania, w pogoni za jeleniem, odłączyć od drużyny. Tymczasem nadeszła silna burza. Szukającego – wśród wichury, błyskawic i ulewnego deszczu – otuchy w modlitwie księcia dobiegł z nieba głos: "Zbuduj w tym miejscu kościół, a doprowadzę cię do służ twoich". Słyszając to, książę padł na ziemię i przyrzekł spełnić wolę Bożą. Gdy wstał, ujrzał wokół siebie dwanaście lwów, które doprowadziły go do dworzan. Na pamiątkę tego zdarzenia miano umieścić w kościele dwanaście rzeźb lwów.

il. 56. Porta Regia (portal królewski) katedry w Modenie (Włochy), 1209-1231

Jest to portal w typie **portyku**, wykonany z różowego marmuru.

► Zwróć uwagę na figury lwów w portalu. Lwy – symbol odwagi, męstwa, władzy królewskiej często umieszczano w portalach kościołów. Pełniły one rolę „strażników.”

Slajd 35. Architektura romańska – okno

Wąskie okna, umieszczone w grubych murach, poszerzano od zewnątrz i od środka tak, aby umożliwić łatwiejszy dopływ światła do wnętrza. Takie skośne poszerzenie ościeża okiennego nazywamy **rozglifieniem**.

il. 57. Kościół Notre-Dame w Boscodon (Francja), ok. połowy. XII w.

il. 58. Okno kościoła w Saint-André-d'Hébertot, XI-XII w.

► Zwróć uwagę na półkolisty kształt okien i stosunek ich wielkości okien do powierzchni ściany.

Slajd 36. Architektura romańska – okno

Większe okna dzielono małymi kolumnkami na dwie (**biforium**) lub trzy części

(**triforium**). Spotykany był także podział na cztery części (quadroforium).

il. 59. Opactwo cysterskie Silvacane (Francja), koniec XII w. – biforium

il. 60. Santa Maria del Naranco (Hiszpania), IX w. – triforium

Slajd 37. Architektura romańska – kolumna

Ważną rolę w architekturze romańskiej pełniły **kolumny**. Były one nie tylko istotnym elementem konstrukcji budynku podtrzymując ciężar stropu czy sklepienia, ale także piękną ozdobą. Kolumna romańska składa się z **bazy**, często dekorowanej **żabkami** (żabka – dekoracja narożnika bazy w formie liścia lub szponu), **trzonu** i **kapitelu (głowica)**.

il. 61. Kościół benedyktynów w Paulinzella w Turynii, XII wiek

Slajd 38. Architektura romańska – kolumna

Szczególnie bogato zdobiono zwłaszcza głowice, umieszczając na nich sceny biblijne czy też wyobrażenia fantastycznych zwierząt.

il. 63. Kapitel przedstawiający Młyn mistyczny, kościół św. Marii Magdaleny w Vezelay (Francja), 1 ćwierć XII w.

Młyn mistyczny – Chrystus miele mąkę do wypieku chleba. Przedstawienie to symbolizuje rolę Chrystusa w zbawieniu ludzi. Mąka to Stary Testament, z której powstaje chleb – Nowy Testament.

Kościół w Vezelay był głównym miejscem kultu św. Marii Magdaleny w Europie. Według legendy miała ona po śmierci Chrystusa przebyć statkiem Morze Śródziemne i zamieszkać w Prowansji. Kilka wieków później jej kości przeniesiono do Vezelay.

W 1146 roku św. Bernard z Clairvaux wygłosił w Vezelay kazanie, które przyczyniło się do zorganizowania II wyprawy krzyżowej. Stąd też w 1190 roku wyruszyły na III wyprawę krzyżową połączone armie króla Francji Filipa II Augusta oraz króla Anglii Ryszarda Lwie Serce.

Dzięki odpowiedniej konstrukcji kościoła w południe w dniu przesilenia letniego (21 czerwca) światło wpadające przez okna tworzy ścieżkę przechodzącą centralnie przez nawę główną, prowadzącą do ołtarza głównego.

il. 62. Kolumna z przedstawieniem cnót Roztropności i Cierpliwości, kościół św. Trójcy w Strzelnie (Polska), 2 połowa XII w.

Do najcenniejszych zabytków w kościele należą romańskie kolumny, z których dwie posiadają dekorację figuralną z przedstawieniem *Cnót* i *Przywar*. Motyw walki *Cnót* z *Przywarami* tzw. *Psychomachia* jest często przedstawiana w sztuce średniowiecznej. W Strzelnie Cnoty i Przywary pokazane są na oddzielnych kolumnach.

Zgodnie ze średniowieczną symboliką kolumna z Przywarami znajduje się po północnej stronie kościoła, kojarzonej z grzechem i ciemnością, zaś kolumna z Cnotami po stronie południowej (światłość, Zbawienie).

Slajd 39. Architektura romańska – motywy dekoracyjne

Masywny mur romański starano się ożywić poprzez stosowanie różnego typu dekoracji architektonicznych: **galeryjek arkadowych**, **fryzów arkadowych**, płaskorzeźbionych gzymsów.

il. 64. Katedra w Spirze (Niemcy), XI/XII w. – galeria arkadowa

► Można spytać uczniów, jaką antyczną – rzymską – budowlę przypomina fryz arkadkowy.
Odp.: Akwedukt lub Koloseum

Slajd 40. Architektura romańska – motywy dekoracyjne**il. 65. Katedra cesarska w Königsutter am Elm, 1135-1170 – fryz arkadowy**

Fryz zdobią przedstawienia ze scenami polowania. Płaskorzeźby wykonali anonimowi kamieniarze przybyli z Italii, znad jeziora Como (w Lombardii), tzw. komaskowie.

Slajd 41. Architektura romańska – motywy dekoracyjne

Do ulubionych motywów zdobniczych w architekturze romańskiej należały: **plecionka** oraz **więć roślinna** (wijące się pędy roślin np. winna latorośl)

il. 66. Kościół św. Andrzeja w Soto de Bureba (Hiszpania) – plecionka**il. 67. Kościół opacki Maria Laach (Niemcy) – więć roślinna z piszącym diabłem****Slajd 42. Architektura romańska – dekoracja ściany**

Powierzchnię ściany budowli romańskich urozmaicały także **mozaiki** (kompozycja z małych szklanych płytek (tesser) i **freski** (malowidła ściennie wykonywane na mokrym tynku; nałożenie farby na wilgotny tynk sprawia, iż pigmenty trwale spajają się z podłożem. Dlatego fresk należy do najtrwalszych technik malarskich)

il. 68. Mozaika z przedstawieniem *Chrystusa Pantokratora* (Wszechwładcy), katedra w Monreale (Włochy), XII w.**il. Fresk *Męczeństwo św. Wawrzyńca*, kaplica mnichów, Berzé-la-Ville (Francja), początek XII w.**

Św. Wawrzyniec był diakonem rzymskim w okresie prześladowań pierwszych chrześcijan w III w.; Nawet gdy go przypalali żywcem na ruszcie, nie wyrzekł się swojej wiary.